

І. І. Піскун,

кандидат юридичних наук, доцент

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2401-7988>

Д. О. Трет'яков,

слухач

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-6413-6763>

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Національний університет оборони України
проспект Повітряних Сил, 28, 03049, Київ, Україна
E-mail: ipiskun2016@gmail.com

Мета: провести комплексний аналіз нововведень законодавства, що передбачає можливість звільнення військовослужбовців від кримінальної відповідальності за умови добровільного повернення до військової частини й отримання письмової згоди командира, а також виявити основні проблеми та перспективи реалізації зазначеного механізму. **Методи дослідження:** використано аналіз законодавства (Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України, інших підзаконних актів), контент-аналіз наукової літератури, системно-структурний і порівняльно-правовий підходи для оцінки ефективності нового механізму звільнення від відповідальності та мінімізації корупційних ризиків. **Результати:** визначено правову сутність змін, запроваджених законодавства, зокрема введення додаткових підстав для звільнення від відповідальності військовослужбовців, які вчинили злочини, передбачені статтями 407–408 Кримінального кодексу України. Виокремлено ключову роль письмової згоди командира військової частини, відсутність формальних критеріїв надання якої створює певні загрози суб'єктивізму. Проаналізовано корупційні ризики та визначено можливі напрямки вдосконалення законодавства (розробка детальних підзаконних актів, запровадження механізмів оскарження відмови командира). **Обговорення:** реалізація новел законодавства може стати ефективним інструментом утримання особового складу та стимулом до добровільного повернення військовослужбовців, які вчинили певні правопорушення. Водночас надмірна залежність від дискреції командира військової частини потребує чіткого нормативного регулювання й контролю, аби запобігти корупційним зловживанням та не допустити порушення принципу рівності перед законом.

Ключові слова: військові кримінальні правопорушення; командир військової частини; дезертирство; самовільне залишення військової частини; дискреційні повноваження; корупційні ризики; кримінальна відповідальність.

Постановка проблеми та її актуальність. У сучасних реаліях воєнного стану в Україні питання зміцнення військової дисципліни та підвищення боєздатності Збройних Сил є одним із пріоритетів державної політики. Водночас забезпечення належного рівня дисципліни має здійснюватися з урахуванням прав і свобод лю-

дини, зокрема військовослужбовців. Закон № 3902-IX, ухвалений у 2024 році, запровадив механізми звільнення від кримінальної відповідальності за певних умов військових, які вперше вчинили злочини, передбачені статтями 407 або 408 Кримінального кодексу України (далі – КК України). При цьому роль командира

військової частини набуває вагомого значення, оскільки саме він може надати або не надати письмову згоду на повернення особи до військової служби.

З одного боку, такі зміни вбачаються прогресивними: стимулюють добровільне повернення до військової частини, сприяють збереженню особового складу. З іншого боку, виникають ризики суб'єктивізму та корупційної складової, оскільки командир отримує досить широкі дискреційні повноваження. Це зумовлює необхідність наукового аналізу нових положень, визначення потенційних загроз та пошуку оптимальних шляхів упорядкування правозастосування.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Питання кримінальної відповідальності військовослужбовців традиційно висвітлюється у працях сучасних науковців, які обґрунтовують необхідність адаптації правового регулювання до умов збройного конфлікту. Так, М.І. Карпенко акцентує увагу на важливості вдосконалення нормативних механізмів дисциплінарного й кримінально-правового впливу [1]. Ю.В. Баулін та інші дослідники вважають, що посилення санкцій за військові злочини має супроводжуватися введенням дієвих гарантій дотримання прав військовослужбовців [2]. Окремі аспекти кримінальної відповідальності за військові злочини розглядалися у працях В.О. Тулякова, зокрема він наголошує на важливості порівняльного аналізу досвіду країн НАТО [3]. В.Я. Тацій досліджує історичний розвиток кримінального права України й виділяє воєнний час як особливу обставину, що потребує специфічного правового регулювання [4]. В контексті правозабезпечення оборони та національної безпеки слід також відзначити дослідження В.В. Сташиса [5].

Разом із тим, більшість зазначених публікацій з'явилися до ухвалення Закону № 3902-IX, а тому мало уваги приділяється новим процедурам, що передбачають можливість звільнення від кримінальної відповідальності за умови добровільного повернення до військової частини та письмової згоди командира. Отже, існує потреба у розгорнутому аналізі новел цьо-

го Закону, оцінці ролі командира і можливих корупційних ризиків.

Метою цієї статті є комплексний розгляд нового механізму звільнення військовослужбовців від кримінальної відповідальності, запроваджені Законом № 3902-IX, а також виявлення та аналіз потенційних проблем його правозастосування. Для досягнення цієї мети передбачено розв'язання таких завдань:

Визначити правову сутність змін, внесених Законом № 3902-IX, що стосуються відповідальності за військові злочини.

Дослідити роль командира військової частини у процедурі надання згоди на повернення підозрюваного чи обвинуваченого військовослужбовця.

Проаналізувати можливі корупційні ризики та окреслити напрями їх подолання.

Запропонувати рекомендації для вдосконалення правової бази та практики застосування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Закон № 3902-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження нових механізмів звільнення від кримінальної відповідальності за окремі військові злочини» доповнив КК України частиною п'ятою статті 401, якою передбачено, що особа, котра вперше вчинила злочин, передбачений ст. 407 (самовільне залишення військової частини) або ст. 408 (дезертирство), може бути звільнена від кримінальної відповідальності, якщо вона:

- добровільно звернулася до слідчого, прокурора або суду із клопотанням про повернення до військової частини;

- отримала письмову згоду командира військової частини на продовження військової служби [6].

Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) було доповнено положеннями, що регламентують порядок закриття кримінального провадження у зв'язку з вказаною підставою. Суд або прокурор повинні пересвідчитися у наявності згоди командира та факті добровільного бажання військовослужбовця продовжити службу [7]. Такий підхід дозволяє уникнути судимості тим особам, які з певних причин злякалися, не витримали психологічного

навантаження, але готові виправити свою поведінку.

Ключовим елементом нового механізму виступає письмова згода командира військової частини. Саме він вирішує, чи доцільно прийняти військовослужбовця назад, враховуючи його службові характеристики, поведінку, ставлення до колективу тощо. Теоретично це логічно, адже командир найкраще обізнаний із ситуацією та особливостями підлеглого. Втім, на практиці роль командира породжує низку проблем:

Суб'єктивізм. Закон не містить чітких критеріїв, якими має керуватися командир при наданні згоди. Відтак рішення може залежати від особистих симпатій/антипатій або суб'єктивного бачення.

Корупційний фактор. У відсутності прозорих формальних процедур та обґрунтувань виникає небезпека зловживань чи вимагання неправомірної вигоди за позитивне рішення [1].

Обмежені можливості оскарження. Якщо командир відмовляє у згоді, військовослужбовець фактично втрачає право на звільнення від кримінальної відповідальності, оскільки інший механізм не передбачений. Інстанція, здатна перевірити обґрунтованість відмови, не визначена достатньо чітко.

Вказані ризики підтверджують позиції низки науковців, які наголошують на потребі підзаконного врегулювання процедури отримання «командирської згоди» [2; 3; 5]. Крім того, із моральної точки зору, командир, як керівник підрозділу, може керуватися добрими намірами, але відсутність єдиних критеріїв або інструкцій ускладнює ухвалення справедливих рішень.

Роль командира, за відсутності належної регламентації, може стати підґрунтям для корупційних практик. Аналогічні проблеми вже траплялися у сфері військового адміністративного права, коли від волі командира залежала дисциплінарна відповідальність. Щоб уникнути зловживань:

Варто розробити підзаконні акти, де будуть визначені формальні критерії, зокрема необхідність врахування характеристик з місця служби, висновків психолога, оцінки бойової підготовки та іншого.

Запровадити можливість оскарження відмови командиром до вищого військового органу чи штабу. Це створить додаткові стримування і противаги.

Посилити відповідальність командирів за неправомірну вигоду, надавши відповідні роз'яснення органам досудового розслідування та судам щодо кваліфікації дій командира за ст. 368 КК України (одержання неправомірної вигоди) [7; 9].

Створити систему електронного обліку подібних звернень і рішень, яку могли б моніторити відповідні відомчі служби та прокуратура. Публічна статистика випадків згоди/відмови сприятиме прозорості [10].

Закон № 3902-IX хоч і містить позитивну ідею стимулювати військовослужбовців до добровільного повернення, проте його дієвість залежить від нормативних доопрацювань. Зокрема:

- доцільно передбачити, що відмова командира у згоді має бути письмово мотивована, з наведенням конкретних причин;
- упровадити процедуру контрольного перегляду рішення командира вищим керівництвом чи спеціальною комісією Міноборони;
- розробити типові інструкції щодо проведення «співбесіди» з військовослужбовцем, тестування чи інших методів оцінювання перед наданням згоди [3].

Висновки. Таким чином, на законодавчому рівні можна врівноважити інтереси держави щодо підтримання дисципліни й недопущення необґрунтованого звільнення від кримінальної відповідальності та інтереси військово-службовця, який має шанси поновити службу без судимості.

Ухвалення Закону № 3902-IX стало вагомим кроком на шляху до створення механізмів більш гнучкої реакції держави на військові правопорушення за умов воєнного стану. Можливість звільнення від кримінальної відповідальності за певних умов (добровільне звернення і згода командира) становить позитивний стимул для тих, хто вчинив злочини вперше та готовий добровільно повернутися до військової частини. Проте надмірна залежність від волі командира

породжує низку ризиків, серед яких провідними є суб'єктивізм і корупція.

Для підвищення ефективності нового інституту варто запровадити детальні підзаконні акти, що регламентуватимуть процедуру надання (чи відмови) у згоді, установити прозорий механізм оскарження рішень командира, а також посилити нагляд з боку вищих командних структур і прокуратури. Подальші наукові дослідження мають бути спрямовані на узагальнення практики застосування Закону № 3902-IX у судовій і слідчій діяльності, а також на пошук оптимальних моделей забезпечення законності й справедливості в системі військової юстиції.

Література

1. Карпенко М.І. Кримінальна відповідальність за військові злочини: теоретико-практичний аналіз: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 312 с.
2. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за заг. ред. проф. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 5-те вид. Харків: Право, 2020. 584 с.
3. Туляков В.О. Військові злочини: компаративний аналіз європейського та українського законодавства. *Право України*. 2022. № 3. С. 25–32.
4. Тацій В.Я. Становлення та розвиток кримінального права України: монографія. Харків: Право, 2021. 278 с.
5. Сташис В.В. Правове забезпечення національної безпеки та оборони: монографія. Київ: Ін Юре, 2020. 352 с.
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження нових механізмів звільнення від кримінальної відповідальності за окремі військові злочини: Закон України від 28 квіт. 2023 р. № 3902-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3902-IX>.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

8. Конституційне право України: підручник / за ред. Ю.М. Тодику, В.С. Журавського. Київ: Ін Юре, 2010. 544 с.

9. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

10. Верховний Суд України. Огляд судової практики щодо кваліфікації військових злочинів (2022–2023). URL: <https://supreme.court.gov.ua/>.

11. Fein K.M. Desertion in Modern Warfare: A Comparative Legal Analysis in the US and UK. *Military Law & the Law of War Review*. 2022. Vol. 14, № 3. P. 89–110.

12. Freedman R.S. Command Discretion and Accountability: Minimizing Corruption in Armed Forces. *Journal of Military Ethics*. 2021. Vol. 12, № 2. P. 45–67.

13. Shend W. Ensuring Military Discipline in Transnational Operations: A Policy Perspective. *European Journal of International Law*. 2021. Vol. 27, № 4. P. 1125–1140.

14. International Committee of the Red Cross (ICRC). Commentary on the Geneva Conventions: Grave Breaches, Enforcement, and National Legislation. Geneva: ICRC, 2020. URL: <https://www.icrc.org/en/document/commentary-geneva-conventions-icrc>.

References

1. Karpenko M.I. Kryminalna vidpovidalnist za viyskovi zlochyny: teoretyko-praktychnyy analiz: monohrafiya. Kyiv: Yurinkom Inter, 2021. 312 s.
2. Kryminalne pravo Ukrayiny. Zahalna chastyna: pidruchnyk / Yu.V. Baulin, V.I. Borysov, V.I. Tyutyuhin ta in.; za zah. red. prof. V.V. Stashysa, V.Ya. Tatsiya. 5-te vyd. Kharkiv: Pravo, 2020. 584 s.
3. Tulyakov V.O. Viyskovi zlochyny: komparativnyy analiz yevropeyskoho ta ukrayinskoho zakonodavstva. *Pravo Ukrayiny*. 2022. № 3. S. 25–32.
4. Tatsiy V.Ya. Stanovlennya ta rozvytok kryminalnoho prava Ukrayiny: monohrafiya. Kharkiv: Pravo, 2021. 278 s.
5. Stashys V.V. Pravove zabezpechennya natsionalnoyi bezpeky ta oborony: monohrafiya. Kyiv: In Yure, 2020. 352 s.

6. Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zaprovadzhennya novykh mekhanizmiv zvilnennya vid kryminalnoyi vidpovidalnosti za okremi viyskovi zlochyny: Zakon Ukrainy vid 28 kvit. 2023 r. № 3902-IX. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3902-IX>.

7. Kryminalnyy protsesualnyy kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13 kvit. 2012 r. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

8. Konstytutsiynе pravo Ukrainy: pidruchnyk / za red. Yu.M. Todyky, V.S. Zhuravskoho. Kyiv: In Yure, 2010. 544 s.

9. Kryminalnyy kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05 kvit. 2001 r. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

10. Verkhovnyy Sud Ukrainy. Ohlyad sudovoyi praktyky shchodo kvalifikatsiyi viyskovykh zlochyniv (2022–2023). URL: <https://supreme.court.gov.ua/>

11. Fein K.M. Desertion in Modern Warfare: A Comparative Legal Analysis in the US and UK. *Military Law & the Law of War Review*. 2022. Vol. 14, № 3. P. 89–110.

12. Freedman R.S. Command Discretion and Accountability: Minimizing Corruption in Armed Forces. *Journal of Military Ethics*. 2021. Vol. 12, № 2. P. 45–67.

13. Shend W. Ensuring Military Discipline in Transnational Operations: A Policy Perspective. *European Journal of International Law*. 2021. Vol. 27, № 4. P. 1125–1140.

14. International Committee of the Red Cross (ICRC). *Commentary on the Geneva Conventions: Grave Breaches, Enforcement, and National Legislation*. Geneva: ICRC, 2020. URL: <https://www.icrc.org/en/document/commentary-geneva-conventions-icrc>.

Ivan Piskun, Dmytro Tretiakov

EXEMPTION OF SERVICEMEMBERS FROM CRIMINAL LIABILITY: ISSUES AND PROSPECTS OF IMPLEMENTATION

National Defense University of Ukraine
Vozdukovykh Syliy Avenue, 28, 03049, Kyiv, Ukraine
E-mail: ipiskun2016@gmail.com

The purpose: the purpose of this study is to conduct a comprehensive analysis of newly introduced legislation that allows for the exemption of servicemembers from criminal liability, provided they voluntarily return to their military unit and obtain the commander's written consent, as well as to identify the main challenges and prospects for implementing this mechanism. **Research methods:** the study employed legislative analysis (focusing on the Criminal Code of Ukraine, the Criminal Procedure Code of Ukraine, and relevant subordinate legal acts), content analysis of scholarly literature, and systematic-structural and comparative-legal approaches. These methods were used to assess the effectiveness of the new liability-exemption mechanism and to minimize corruption risks. **Results:** the article elucidates the legal essence of the recently enacted changes, particularly the introduction of additional grounds for exempting servicemembers who have committed offenses specified in Articles 407–408 of the Criminal Code of Ukraine. Special attention is paid to the pivotal role of the military unit commander's written consent, noting the absence of formalized criteria for granting such consent - an omission that carries a risk of subjectivity. The study highlights potential corruption risks and proposes avenues for improving legislation, including the development of detailed subordinate regulations and the establishment of appeal procedures in cases where a commander refuses to provide consent. **Discussion:** while these legislative innovations could serve as an effective instrument for retaining personnel and incentivizing the voluntary return of servicemembers who have committed certain offenses, the significant reliance on the commander's discretion calls for precise regulatory guidance and oversight. Such measures would help prevent corrupt practices and safeguard the principle of equality before the law.

Key words: military criminal offenses; commander of a military unit; desertion; unauthorized abandonment of a military unit; discretionary powers; corruption risks; criminal liability.

Стаття надійшла до редакції 07.03.2025